

ОСВІТА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Система освіти в Україні

Система освіти в Україні за змістом і формами має бути:

1. **Національною.** Це означає, що основою і гарантом системи є Конституція України — Основний Державний Закон. Усі ланки національної школи розвиваються на ґрунті українознавства як державної політики і філософії; державного бюджету; обов'язкового для всіх базового змісту освіти; державної — української — мови та історії і культури; з використанням педагогічних традицій, мов і культур усіх національних меншин, специфіки регіонів.

2. **Гуманістичною.** Це означає, що змістом і головною метою виховання та навчання є гармонійно розвинута особистість. Віднині має домінувати орієнтація на людину, отже — на процес виховання і пізнання світу, як на процес самопізнання й самореалізації кожного індивіда, вибору ним шляху до щастя та досягнення мети. Частина суспільства стає фахівцями найвищої кваліфікації, але усі громадяни мають стати людьми високого фізичного та духовного розвитку. Тому людино- і народоцентризм є головними принципами всієї системи і виховання, і навчання, саме вони складають зміст і стиль усіх навчально-виховних програм, підручників та посібників, а не лише гуманітарних, — що й зумовлює визначення обсягу, характеру висвітлення та інтеграції навчально-виховних предметів базового змісту освіти.

В основу принципів освіти має увійти гуманістична концепція видатного українського педагога В.О.Сухомлинського, його екстрапольована на сьогоднішню дійсність багата педагогічна спадщина.

3. **Демократичною.** Як педагоги, так і учні, студенти, аспіранти є повноправними суб'єктами системи освіти — її керівних і виконавчих (виробничих) ланок, кожен із них може брати участь у вирішенні найголовніших проблем навчально-виховного процесу в межах своєї компетенції, має право вибору як закладу, так і індивідуальних форм досягнення мети та творчості. Гарантом демократизму є Конституція, на основі якої розробляються Статуту й основні форми діяльності кожного навчального закладу.

Усі ланки освіти нової України мають розвиватися на основі інтелектуального й професійного досвіду сучасності, синтезу знань та відкриттів у всіх сферах вселюдського прагнення істини, блага, справедливості та краси. Без професіоналізму немає творчості, ефективності, критеріальності, духовності праці. Тому працівники всіх ланок і типів освіти мають і підбиратися, й формуватися, й атестуватися та здійснювати підвищення кваліфікації з урахуванням професійно-інтелектуальних можливостей, методів та наслідків праці.

4. **Цілісною, інтегративною, безперервною.**

Усі заклади виховання та навчання мають бути спорідненими на основах нероздільності виховання й навчання; домінанти формування учнів (студентів) суверенними, неповторними, здатними до самопізнання й повної самореалізації індивідуальностями.

Досі панувала предметна система, зумисна диференціація природничих, технічних, гуманітарних дисциплін, шкіл, вищих навчальних закладів. Людино-

народоцентристська орієнтація, інтелектуалізація, гуманізація та професіоналізація усіх ланок освіти вимагають інтеграційних процесів і у визначенні її базового змісту, і в методах та формах виховання і викладання, у типі програм та підручників, у взаємозв'язку різних ланок і типів освітньої системи. Основою інтеграції має бути розуміння (концепція) цілісності людини, природи, суспільства, космосу, буття і свідомості індивідуального, національного й загальнолюдського, матеріального й духовного виробництва, фізичного, інтелектуально-духовного і психічного, морального і професіонального в життєдіяльності індивіда, його мети і способів досягнення її.

Оскільки життя — це рух і розвиток як у бутті, свідомості, так і в матеріально-духовному виробництві, науково-технічному оснащенні суспільства, то освіта має бути безперервною. Цього можна домогтися за умов:

— надання освіти державою, громадськими інституціями належної пріоритетності у шкалі суспільних і державних завдань та акцій національного бюджету, створення атмосфери поваги до навчання й високих знань, їх адекватної ролі оцінки й винагороди, активності й творчості педагогів усіх рівнів;

— утвердження духовних цінностей особи й нації як основи поступу, цінностей загальнолюдських;

— доступності державного компонента національної освіти для кожного громадянина України;

— забезпечення кожній людині рівних умов для якнайповнішого виявлення, розвитку і

реалізації її здібностей і таланту;
— відкритості освіти, її взаємодії зі світовим освітнім, науковим, культурним та виробничим процесами;

— поліпшення структури й змісту роботи існуючих закладів перепідготовки кадрів та створення нових;

— автономності, широких прав закладів освіти, створення для них можливості творчого пошуку, а з боку освітніх закладів — професіонального виконання міжнародних вимог та дотримання світових стандартів;

— безперервності, різноманітності форм освіти, достатньої кількості її ступенів і компонентів, сучасного кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення;

— гармонійного й доцільного поєднання сучасних (інтегративних, індивідуальних, диференційованих) навчальних курсів, застосування найперспективніших вітчизняних і закордонних технологій;

— варіативності, саморегуляції й безперервного оновлення національної освіти, її адаптації до вимог кожної найближчої фази розвитку нового суспільства.

Структура системи національної освіти

Виконання засобами національної освіти суспільно-державної програми неможливе без створення в її системі різномірних рівнів і компонентів. Наш орієнтир — великий вітчизняний досвід та зарубіжна практика, що засвідчують: успіх досягався лише за умови консенсійної цілісності, безперервності та динамічних трансформацій навчально-виховних ланок: від сільської чи міської "материнської школи" до приватних, муніципальних чи державних закладів середнього рівня (орієнтованих на монопрофесіоналізацію), і до масштабних, багатопрофільних національних університетів.

При цьому кожен заклад володіє автономією у виборі профорієнтацій, засобів та форм досягнення мети, — але всі вони зобов'язані забезпечувати опанування базовим змістом і обсягом освіти, загальнодержавний (міжнародний) рівень знань та умінь, повинні дотримуватися світових критеріїв і стандартів.

З урахуванням цього в українській системі освіти можуть функціонувати обов'язкові чи допустимі ланки:

материнська (родинна) школа;
дошкільні установи;
початкова школа (1-6 класи);
базова (обов'язкова) середня школа (5-11) класи;
повна (у тому числі спеціалізована) середня школа;
позашкільна освіта;
вищі навчальні заклади;
післядипломна освіта.

Їхні основи, функції та риси:

Материнська школа. Тут педагогами виступають батьки.

Головна мета — фізичне здоров'я, формування світосприйняття та елементів духовних традицій, спілкування з природою та іншими людьми, прищеплення основ моралі і етики, ставлення до праці. Основа цієї школи — виховання. Головний інструмент самопізнання та пізнання оточення — рідна мова — як носій ментальності, самосвідомості, досвіду, психіки, волі, духовності, нації.

Дошкільні установи. Мають бути аналогом материнської школи. А вихователі в них — людьми специфічних нахилів і рис характеру, спеціальної освіти та підготовки, мають підбиратися на основі тестової системи. Мають бути специфічними приміщення — розрахованими не лише на колективні форми життя, а й на можливості індивідуального розвитку та виховання.

Початкова школа (1-6 класи). І на цьому етапі головне — виховання, і передовсім —

навчальними предметами. Тут закладаються основи: розуміння рідної (державної) мови як головного, універсального засобу спілкування (рівень культури мови — рівень духовної культури індивіда); етично-морального ставлення до довкілля; науково-гуманістичного погляду на людину (пізнання через самопізнання); утилітарного — і духовного погляду на природу, на родину, зміст і красу життя, самоцінність, покликання людей; на індивідуальне і спільне в людях, отже — на гармонію емоцій, рацій, інтелекту (почуттів і обов'язків) й життєдіяльності; на усвідомлення сутності щастя, добротворчого патріотизму, високого почуття до національно-державних святинь (герб, прапор і гімн).

Іноземну мову (англійську, російську та ін.) в початковій школі слід вивчати, починаючи з 5-го класу.

Базова середня школа (5-11 класи).

Головне завдання цієї ланки — закласти фундамент світоглядних, професійних, культурних знань і умінь; підготувати до життєвого (професіонального) вибору.

У цій школі можуть формуватися класи (групи) за нахилами та інтересами, але обов'язковим є фундаментальне засвоєння дисциплін усіх циклів: гуманітарного, природничого, технічно-прикладного (виробничого). До того ж через призму: а) інтересів людини (людиноцентризм); б) інтересів нації і держави (народоцентризм), — що зобов'язує вивчати усі предмети на базі вітчизняної історії, матеріальної й духовної культури, науки, а все те у світі загальнолюдського досвіду та міжнародного права, орієнтуючись не на збільшення кількості предметів, а на базовий зміст освіти та якість знань, характер переконань, рівень професійних умінь.

Повна середня школа (10—11/12/) класи.

Може бути традиційною і в формах гімназій (закладів з підвищеною увагою до класично-гуманітарних предметів: мов, літератур, логіки, психології, риторики), коледжів (закладів з ухилом у природничо-технічну сферу й пов'язаних з вищими навчальними закладами відповідного профілю), ліцеїв (закладів, орієнтованих на підготовку кадрів гуманітарно-суспільного профілю, сфер державно-політичної діяльності й пов'язаних з вищими інституціями зазначених профілів). А також спеціальних середніх навчальних закладів, що дають професійну освіту. Прийом до повної середньої школи (третьої ланки) здійснюється на конкурсній основі.

У всіх типах середніх навчальних закладів повного профілю (професійно-технічних, педагогічних училищ, технікумів, шкіл, гімназій, коледжів, ліцеїв) домінуючою стає сфера навчання, зокрема — специфічної професійної орієнтації чи фахової підготовки. Тому і в цього типу освітніх ланках обов'язковим є базовий зміст освіти (державна програма), але є й належний простір для варіативності системи навчання, широка автономія і щодо уведення нових предметів, і щодо розподілу навчального часу.

Середні спеціальні навчальні заклади базуються на блоках спеціальних (фахово-прикладних) дисциплін — але і в них належне місце мають посідати рідна мова, історія, культура України, наукове україно(народо)знавство (що охоплює матеріальну й духовну культуру етносу і на терені України, і в регіонах Сходу, Америки, Західної й Центральної Європи).

Всі існуючі школи можуть бути як державними, так і приватними.

В Україні мають бути ство-

рені належні умови для задоволення освітніх потреб усіх національних меншин.

Позашкільна освіта.

В Україні, крім державних, можуть діяти приватні й муніципальні навчальні заклади. Діє система екстернату. Можуть діяти центри індивідуальної підготовки та колективної перепідготовки кадрів, зокрема — з важливих новочасних професій. Їх атестація й дипломування проводяться спеціально визначеними державними комісіями.

Вищі навчальні заклади.

Можуть бути: навчальними, навчально-науковими, навчально-науково-виробничими.

Права й умови одержання вищої освіти громадянами України гарантуються й регламентуються Конституцією та Законом про освіту.

Головне завдання різних типів вищих навчальних закладів — готувати національну інтелігенцію, спроможну засобами професії розвивати матеріальну та духовну культуру народу. Тому і за змістом, і за формами вищі навчальні заклади повинні бути центрами не лише підготовки фахівців міжнародного класу, а й освіти, науки, культури. У світлі цієї вимоги для всіх вузів є обов'язковою державна мова України та вивчення курсу "Україно(народо)знавство" — синтез науково-проблемних тем: етнос; природа, екологія; мова; суспільно-економічна думка; культура; релігія; нація; держава; право; Україна у міжнародних відносинах. Обов'язковою для вищих навчальних закладів є загальнофізична і медична підготовка.

Кожному вищому навчальному закладу надається право мати свій Статут (що приймається Вченими Радами і реєструється державно-правовими інституціями), символи юридичної, фінансової, матеріально-технічної автономії, права міжнародних зносин.

Українські вищі навчальні за-

клади готують: а) бакалаврів (1-4 чи 5 років); б) магістрів (2 чи 3 роки); в) докторів (за спеціальними програмами).

Кваліфікації і звання присвоюються державними атестаційними комісіями навчальних закладів чи держави.

Кожен вищий навчальний заклад розробляє програму підготовки фахівців вищої (бакалаври) і найвищої (магістри, доктори) кваліфікації, автономно визначає правила набору, підготовки, трудовлаштування вихованців; здійснює атестацію власних науково-педагогічних кадрів. Його програма повинна включати базовий зміст освіти для інституцій певного профілю. Атестація власних кадрів та випускників вищих навчальних закладів проводиться за участю незалежних державних експертів (комісій). У вищих навчальних закладах можуть здобувати освіту українці, що живуть за межами держави.

Атестація вищих навчальних закладів проводиться Міністерством освіти за міжнародними критеріями. Наслідки атестації зумовлюють визначення їх класу та фінансування (рівні оплати праці).

Післядипломна освіта.

Усі фахівці з середньою спеціальною та вищою освітою періодично проходять атестаційну перепідготовку, наслідки якої впливають на рівень (класність) і оплату праці.

В інтересах високопрофесійної, ефективної перепідготовки створюються спеціальні навчально-наукові центри (інститути, університети).

Кожен громадянин має право на опанування другою (суміжною чи віддаленою) професією на договірних умовах.

Післядипломна освіта мусить також приділяти належну увагу формуванню національної самосвідомості молодого спеціаліста, виховувати в нього почуття любові і відповідальності перед Українською державою.